

Osiągnięcia i potrzeby polskiej bibliografii leśnej

Wyras „bibliografia“ oznacza część nauki o książce. Przyjęto jednak nazywać tak również spis piśmiennictwa (opublikowany), opracowany według zasad naukowych i obejmujący prace drukowane z określonego zakresu rzeczowego, określonego zasięgu terytorialnego, chronologicznego i wydawniczego.

Przedmiotem niniejszych rozważań będzie bibliografia w znaczeniu ostatnim, bibliografia specjalna, poświęcona dziedzinie leśnictwa. Chodzi o rzut oka na to zagadnienie, pojęte jako rejestracja całości polskiego piśmiennictwa leśnego, opublikowanego zarówno w Polsce jak i zagranicą, bez względu na formę wydawniczą i bez względu na rok wydania.

Bibliografia ma olbrzymie znaczenie przede wszystkim dla nauki, gdyż stanowi wstępną, przygotowawczą fazę wszelkich prac badawczych, część istotną ich dokumentacji. Wyręcza badacza w niezbędnych, a pochłaniających czas poszukiwaniach i w zbieraniu literatury naukowej, ułatwia wykorzystanie doświadczeń cudzych. Bibliografia oddaje również duże usługi w pracy zawodowej; zawarte w niej informacje o tym, co i kiedy na dany temat napisano, są przydatne każdemu fachowcowi praktykowi. Jest drogowskazem i przewodnikiem po labiryncie książek dla każdego, kto pragnie się z nimi zapoznać. Bibliografia dostarcza materiału do charakterystyki i syntezy piśmiennictwa i do historii poszczególnych gałęzi wiedzy. Przy układaniu planów wydawniczych stanowi niezbędną pomoc. Bibliografia wreszcie, rejestrując dorobek piśmienniczy, utrwala pamięć o dokumentach, ulegających często zniszczeniu i tym samym jest świadectwem kultury i postępu narodu, świadectwem jego wkładu w naukę i kulturę ogólnoludzką. Jak z tego wynika — opracowanie bibliografii nie tylko leży w interesie rozwoju nauki, lecz jest także obowiązkiem społecznym.

Na całym świecie prowadzone są prace bibliograficzne w różnych kierunkach i na coraz większą skalę. W krajach, których ekonomika opiera się na gospodarce planowej,

bibliografia spotkała się ze szczególnym zrozumieniem i poparciem i wysunęła się na poczesne miejsce. Za przykład może służyć Związek Radziecki, który do sprawy bibliografii przykłada wielką wagę, uważając ją za oręż postępu, nauki i oświaty. Specjalna uchwała KC WKP(b) z r. 1940 o bibliografii i krytyce literackiej stworzyła podwaliny pod szybki i bujny rozwój prac bibliograficznych.

Początki fachowego piśmiennictwa leśnego w Polsce sięgają końca XVIII wieku, kiedy to w r. 1778 ukazał się pierwszy polski podręcznik leśnictwa Krzysztofa Kluka, rozkwit zaś przypada na pierwszą połowę XIX wieku. W ślad za tym, w miarę publikowania coraz liczniejszych dzieł, przyszła potrzeba sporządzania ich spisów.

Historia bibliografii leśnej w Polsce rozpoczyna się w sto lat później. Pierwszy spis, zestawiony na podstawie poważnych źródeł, znajdujemy w Encyklopedii Rolniczej, wydawanej od r. 1890 staraniem Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie. W I tomie pod hasłem „Bibliografia rolniczo-technologiczna polska“ podano m. in. w osobnym rozdziale książki wydane w XIX wieku z leśnictwa i łowiectwa. Następnie w r. 1895 pojawił się w „Sylwaniu“ cenny przyczynek pióra Adolfa Strzeleckiego (1), syna Henryka, opisujący piękny na ówczesne czasy zbiór książek leśnych i łowieckich, sięgających początków piśmiennictwa, zaprezentowany na wystawie krajowej w 1894 r. przez Galicyjskie Towarzystwo Leśne. Zbiór ów składał się w lwiej części z biblioteki luminarza leśnictwa, Henryka Strzeleckiego.

Propagatorem piśmiennictwa i bibliografii leśnej w początkach XX wieku był Ignacy Szczerbowski (2), który nie tylko zajmował się nią gorliwie od strony praktycznej i zbierał skrzętnie materiały, ale był również autorem projektu pierwszego polskiego systemu leśnej klasyfikacji rzeczowej. Na uznanie zasługuje fakt powzięcia śmiałego planu opracowania pełnej bibliografii leśnictwa polskiego, tzn. łącznie z zawartością czasopism. Wydawnictwo niestety nie doszło do skutku z powodu przedwczesnej śmierci inicjatora. Z całej pracy nie pozostało nic, oprócz skąpych fragmentów w „Skorowidzu Leśnym“ za r. 1909 oraz odezwy w sprawie nadsyłania informacji bibliograficznych, wydrukowanej w „Sylwaniu“ w 1910 r. wraz z projektem klasyfikacji.

W historii bibliografii nie można pominąć współczesnych Szczerbowskiemu — Feliksa Skoraczewskiego (3), a tym bardziej — historyka lasów polskich i leśnictwa Jana Miklaszewskiego, w pracach którego znajduje się wiele myśli, poświęconych piśmiennictwu i organizacji prac bibliograficznych (4, 5).

Po odzyskaniu niepodległości Edward Migdał i Tadeusz Grochowski podjęli chwalebny wysiłek sporządzenia bibliografii od czasów najdawniejszych i w latach 1924—1928 wydali drukiem rezultat swej pracy, czym zasłużyli na wdzięczność leśników. Praca ich zatytułowana „Bibliografia leśna i łowiecka“ jest jednak niepełna.

Jest rzeczą znamioną dla stosunków polskich, że do lat trzydziestych bieżącego stulecia głucho było u nas o bibliografii na zjazdach leśnych i w Polskim Towarzystwie Leśnym; planowa organizacja — w skali ogólnokrajowej — badań nad piśmiennictwem i systematycznych prac bibliograficznych, opartych na metodyce naukowej, nie zaprzętała umysłów leśników. A przecież dotychczasowe próby na tym polu były fragmentaryczne i sprawa opracowania całości polskiego piśmiennictwa leśnego, a zwłaszcza bibliografii bieżącej, pozostawała nadal otwarta.

Inaczej rzecz się miała zagranicą; już w r. 1903 na IV Międzynarodowym Kongresie Leśnych Zakładów Doświadczalnych w Wiedniu rzucono myśl stworzenia światowej bibliografii leśnej i powzięto realne uchwały, oparte na projekcie P. Flury (6).

W roku 1929 Polska została członkiem Międzynarodowego Związku Leśnych Instytutów Badawczych i jej przedstawiciel Władysław Jedliński wszedł w skład Komisji Bibliograficznej tego Związku. Od tej pory uchwały Związku zaczęły obowiązywać i Polskę. W zakresie bibliografii każdy z krajów członkowskich zobowiązany był do opracowania corocznie narodowej bibliografii leśnej za rok poprzedni, według wytycznych i klasyfikacji rzeczowej, zaleconych przez Komisję Bibliograficzną Związku, a następnie do jej rozsyłania wszystkim państwom członkowskim na prawach wzajemnej wymiany. Bibliografie wszystkich krajów miały razem tworzyć całość pod nazwą „Bibliographia Universalis Silviculturae“.

Realizację podjętych zobowiązań co do bibliografii bieżącej powierzono Instytutowi Badawczemu Lasów Państwowych, który w r. 1934 przystąpił do pracy na tym polu.

Zagadnienie bibliografii leśnej zostało w Polsce postawione na forum publicznym dopiero w r. 1937 na Sekcji Leśnej XV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich. Na zjazd zgłoszono dwa referaty o tematyce bibliograficznej. Julian Rafalski w swoim referacie (7) mówił o niezbędności bibliografii leśnictwa, poruszał kwestię zakresu przedmiotowego i wysunął projekty organizacji prac bibliograficznych. Delegat Instytutu Badawczego LP Włodzimierz Gano dał przegląd systemów klasyfikacyjnych stosowanych w leśnictwie (8). Referaty wywołały duży oddźwięk wśród zebranych i ożywioną dyskusję, która ujawniła istnienie w Polsce kilku ośrodków bibliografii leśnej. Poza Instytutem Badawczym LP istniał taki ośrodek w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, której przedstawiciel, Władysław Jedliński, przygotowywał referowaną, analityczną bibliografię współczesnej polskiej literatury leśnej dla czasopisma bibliograficznego „Forstliche Rundschau“. Inna instytucja — Rada Nauk Ścisłych i Stosowanych planowała opracowanie polskiej bibliografii leśnej za lata dawniejsze. Zjazd — w zrozumieniu doniosłości bibliografii dla rozwoju nauk leśnych w Polsce i w przekonaniu, że wielkie to zadanie przerasta możliwości jednostek i powinno być wykonane zespołowo — powziął dwie rezolucje. Jedna dotyczyła wyboru odpowiedniego organu, który miał się zająć organizacją prac nad bibliografią retrospektywną; w drugiej — zwracano się do Instytutu Badawczego LP o rewizję międzynarodowego systemu klasyfikacyjnego i o lepsze przystosowanie go do aktualnych potrzeb leśnictwa. Echem uchwał zjazdowych były artykuły Włodzimierza Gano: sprawozdawczo-programowy o organizacji prac bibliograficznych w odniesieniu do leśnictwa w Polsce i na terenie międzynarodowym (9) i drugi, podający projekt zmian i ulepszeń w systemie klasyfikacyjnym, stosowanym dotychczas (10). Wprowadzeniu w życie uchwał zjazdowych przeszkodziła wojna.

W Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej ośrodkiem prac bibliograficznych w dziedzinie leśnictwa stał się Instytut Badawczy Leśnictwa (12). Zgodnie z aktualnymi potrzebami na pierwsze miejsce wysunięto bibliografię bieżącą. Materiały do niej zbierała początkowo Filia Instytutu w Krakowie. Od r. 1948 prace prowadzi ośrodek dokumentacji naukowej Instytutu w Warszawie, nazwany w r. 1951 Zakładem Dokumentacji Leśnictwa. Prace bibliograficzne Zakładu nie ograniczają się do bibliografii bieżącej, lecz zostały rozszerzone na bibliografię retrospektywną.

Poza Instytutem pewne prace w zakresie bibliografii nauk rolniczo-leśnych wykonywało w r. 1950 Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk pod kierunkiem Stanisława Szczotki. Pracę przerwano w 1951 roku.

Dotychczasowe konkretne osiągnięcia na polu polskiej bibliografii leśnej obrazuje zestawienie.

1. Bibliografia rolniczo-technologiczna polska od r. 1800 aż do nowszych czasów. Dział VIII a: Leśnictwo. s. 391—396, pozycyj 84. Dział VIII b: Łowiectwo. s. 396—397, pozycyj 30. (Encyklopedia rolnicza, Tom I, Warszawa, 1890. Nakładem Muzeum Przemysłu i Rolnictwa).

Obejmuje wyłącznie wydawnictwa samoistne (książki), wydane do r. 1887. Oparta na „Bibliografii polskiej XIX stulecia“ Estreichera i „Przewodniku bibliograficznym“ Wisłockiego. Układ chronologiczny.

2. Migdał Edward, Grochowski Tadeusz: Bibliografia leśna i łowiecka. Nowy Sącz, 1924 (druk zakończono w 1928 r.). Nakładem E. Migdała, 16°, s. 157) w 2 częściach: I — s. 80, II — Dokończenie, s. 81—157). Z przedmową Stanisława Sokołowskiego.

Jest to bibliografia rejestracyjna. Obejmuje według spisu rzeczy literaturę leśną i łowiecką od wieku XVI do XX (do r. 1927), ale tylko wydawnictwa książkowe, niektóre odbitki i czasopisma jako całości. Nie uwzględnia tysięcy rozpraw drukowanych w czasopismach leśnych i nieleśnych (z nielicznymi wyjątkami). Jest to więc bibliografia niepełna. Nie jest również wyczerpująca nawet dla książek leśnych z tego okresu i wymaga szeregu uzupełnień. Zawiera ogółem 693 pozycje; ponieważ jednak wiele pozycji powtarza się wskutek objęcia jedną numeracją układu alfabetycznego i działowego, liczba ich jest w istocie mniejsza.

Prace wykonane w Instytucie Badawczym Lasów Państwowych, przemianowanym na Instytut Badawczy Leśnictwa:

3. Bibliographia Universalis Silviculturae. Polonia. (Również tytuł francuski). Za lata: 1934, 1935, 1936, 1937.

Rok 1934: w formie drukowanej, następne — maszynopis powielany. Bibliografia rejestracyjna, selekcyjna, obejmująca piśmiennictwo w wyborze, zestawiana w ramach zobowiązań międzynarodowych i przeznaczona w pierwszym rzędzie na wymianę zagraniczną. Układ systematyczny według międzynarodowej leśnej klasyfikacji dziesiętnej. Prawdopodobnie nie zachował się w kraju ani jeden egzemplarz.

4. Polska Bibliografia Leśna za lata 1934—1939, 1945—1947. (Również tytuł francuski). — Warszawa, 1949, Instytut Badawczy Leśnictwa — Biblioteka, 4°, s. VI, 253. Maszynopis powielany.

Obejmuje książki i artykuły z czasopism. Lata 1934—1937 zostały odtworzone na podstawie wypożyczonych z zagranicy zeszytów „Bibliographia Universalis Silviculturae. Polonia“. Lata 1938 i 1939 opracowano po wojnie. Całość wzorowana na poprzedniej bibliografii miała na celu jak najszybsze oddanie do użytku leśników materiałów, jakimi wówczas dysponowano (niekompletnych).

5. Bibliografia bieżąca, kontynuacja poprzedniej, wychodzi regularnie od roku 1948, jako maszynopis powielany pt.: Polska Bibliografia Leśna

a) za rok 1948. Warszawa, 1950, Inst. Bad. Leśn. Bibl. 4°, s. 59

b) za rok 1949. Warszawa, 1950, Inst. Bad. Leśn. Bibl. 4°, s. 39

c) za rok 1950. Warszawa, 1951, Inst. Bad. Leśn. Bibl. 4°, s. 49

d) za rok 1951. Warszawa, 1952, Inst. Bad. Leśn. Bibl. 4°, s. 65

6. Pisarska Maria: Bibliografia polskiego piśmiennictwa leśnego za pięciolecie 1945—1949. Warszawa, 1951, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, 4°, s. 116. (Tytuł i streszczenie przedmowy również w języku rosyjskim i angielskim).

Obejmuje książki i artykuły, wydane w Polsce, z dążeniem do kompletności. Układ systematyczny taki sam jak w wymienionych wyżej zestawieniach. Skorowidze: autorski,

dział anonimowych i przedmiotowy. Zawiera 2 202 pozycje, uwzględnia również recenzje. Daje syntetyczne zestawienie okresu.

Spśród leśnych obiektów geograficznych doczekała się opracowania Białowieża:

Karpiński Jan Jerzy — **Bibliografia Białowieża**. Kraków, 1948, s. 15. Odbitka z 18 roczn. „Ochrony Przyrody“.

Ponadto istnieją bibliografie dziedzin pokrewnych np.:

Szymkiewicz Dezydery — **Bibliografia flory polskiej**. Kraków, 1925, PAU, s. 158.

Mniszek Tchórznicki Mieczysław — **Próba uporządkowania bibliografii łowieckiej w Odrodzonej Polsce**. Warszawa, 1936, s. 37.

Bibliografia ochrony przyrody w Polsce za lata 1945—1947. Ochrona Przyrody, 1948, s. 164—177.

Analiza dotychczasowych osiągnięć pozwala na wyprowadzenie następujących wniosków. Okres powojenny w zakresie prac leśnych wydanych w Polsce został już opracowany, sprawa bibliografii bieżącej — zorganizowana. Natomiast brak jest pełnej retrospektywnej bibliografii leśnej od początków piśmiennictwa do r. 1944.

Przed naszkicowaniem potrzeb w zakresie polskiej bibliografii leśnej retrospektywnej należy zastanowić się, jakim postulatem powinna ona odpowiadać.

Pierwszy postulat dotyczy zasięgu formalno-wydawniczego publikacji, który wiąże się z potrzebą kompletności możliwie największej. Bibliografia leśna pełna nie może ograniczyć się do dzieł wydawniczo samoistnych (książek), z pominięciem niesamoistnych, lecz powinna obejmować wszelkie materiały wartościowe, a więc również zawarte w czasopismach. Nie forma wydawnicza czy piśmiennicza bowiem ma decydować o umieszczeniu pracy w bibliografii, lecz walory rzeczowe. Selekcja, nieunikniona przy operowaniu olbrzymim materiałem, powinna pójść po tej właśnie linii.

Drugi postulat dotyczy zasięgu terytorialnego bibliografii i łączy się z ustaleniami natury terminologicznej. Bibliografia „polska“ oznacza taką bibliografię, która obejmuje publikacje, wiążące się w jakikolwiek sposób z Polską, a więc czy przez miejsce wydania druku na terytorium Polski, czy język druku, tematykę, czy narodowość autora. Pojęcie terytorium Polski, stanowiące problem w związku z miejscem wydania książek, najsluszniej chyba będzie ustalić w ten sposób, że będzie się ono pokrywać z granicami historycznymi, właściwymi dla danego okresu dziejów. A zatem: dla okresu 1900—1918 miarodajne byłyby granice 3 zaborów, dla okresu 1919—1939 — granice traktatowe, dla okresu 1939—1944 — tzw. Generalnej Gubernii.

Trzeci i ostatni, lecz bodaj najtrudniejszy do zrealizowania postulat, dotyczy szczegółowego zakresu rzeczowego. Jakie zagadnienia tematyczne mają wejść w skład bibliografii leśnej, — poza leśnictwem pojmowanym sensu stricto — to sprawa nadająca się wybitnie do dyskusji. Niewątpliwie należy uwzględnić ochronę przyrody. Ale już co do całego łowiectwa tej pewności nie ma. Najwięcej problemów nasuwają nauki przyrodnicze, będące podstawą leśnictwa, przerób drewna mechaniczny i chemiczny, przemysł drzewny. Trzeba się zastanowić, gdzie znajduje się granica zakresu dla poszczególnych zagadnień, której z racji logicznych nie byłoby wskazane przekraczać. Również i względy praktyczne nakazują utrzymanie zakresu rzeczowego w rozsądnych granicach. Za punkt wyjścia w tych rozważaniach może służyć międzynarodowa leśna klasyfikacja dziesiąta, podająca zwarty, choć dziś już przestarzały, system wiedzy

leśnej (6). Potrzebę jej rewizji i unowocześnienia uznano powszechnie. Międzynarodowy Kongres Leśnych Instytutów Badawczych, obradujący w Rzymie we wrześniu—październiku 1953 r., postawił na porządku dziennym sprawę jej ostatecznej rewizji i zaakceptowania projektu zmodyfikowanej klasyfikacji leśnej, która w najświeższej redakcji jeszcze do nas nie dotarła.

Następujące rodzaje druków o tematyce leśnej należy uwzględnić w polskiej bibliografii leśnej:

- 1) wydane w Polsce, bez względu na autora i język;
- 2) wydane poza granicami Polski:
 - a) dotyczące Polski, bez względu na autora i język;
 - b) dotyczące krajów obcych, napisane przez Polaków, bez względu na język.

Ponieważ prace bibliograficzne są z natury rzeczy długie i pracochłonne, a wskutek strat wojennych w naszych księgozbiorach — specjalnie żmudne, jest więc zrozumiałe, że plan prac bibliograficznych o tak szerokim zasięgu musi być długofalowy, rozłożony na szereg lat i podzielony na etapy.

Najpilniejszym zadaniem jest opracowanie bibliografii polskich publikacji leśnych, wymienionych w punkcie 1. Ale to zadanie jest również bardzo obszerne i wymaga rozdzielenia na dwa co najmniej etapy. Na pierwszym miejscu należy postawić okres najbliższy chronologicznie, tj. wiek XX, na drugim — piśmiennictwo najdawniejsze z wiekiem XIX włącznie. Na najdalszym planie wypadnie umieścić prace wydane w krajach obcych, wymienione w punkcie 2. Bibliografia ich musi poczekać dłużej na opracowanie, tym bardziej, iż sprowadzanie wydawnictw zagranicznych lub też uzyskiwanie o nich informacji jest znacznie trudniejsze. Plan o tak szerokim zasięgu niezmiernie trudno jest ustalić w czasie.

Najpilniejsze w tej chwili zadanie — bibliografię druków wydanych w Polsce od r. 1900 do 1944 — wstawił do swego programu Zakład Dokumentacji Leśnictwa w Instytucie Badawczym Leśnictwa. Przewiduje się, iż będzie to bibliografia rejestracyjna, podająca druki samoistne i niesamoistne, zestawiona w układzie systematycznym według symboli międzynarodowej klasyfikacji leśnej. Metodyka prac bibliograficznych będzie oparta na najnowszych przepisach normatywnych, opracowanych przez Komisję Bibliograficzno-Bibliotekarską Polskiego Komitetu Normalizacyjnego.

Opracowanie bibliografii leśnej wieku XX jest przedsięwzięciem na wielką skalę. Ogrom projektowanej pracy obrazuje kartoteka źródeł, z których należy czerpać wiadomości o publikacjach leśnych. Kartoteka ta zawiera na razie 135 pozycji, w tym czasopisma liczące po kilkanaście (i więcej) roczników. Projektowana bibliografia będzie obejmować przypuszczalnie ponad dziesięć tysięcy pozycji. Jeden tylko „Sylwan“ dostarczy ich połowę. Trzeba wspomnieć ponadto o specjalnym rodzaju źródeł informacyjnych, których nie podobna policzyć, — o spisach literatury, podawanych przez autorów w ich publikacjach. Prace nad bibliografią retrospektywną w Zakładzie Dokumentacji IBL znajdują się na razie w stadium początkowym.

O jednym należy pamiętać. Odkładanie opracowania bibliografii leśnictwa polskiego na dalszą przyszłość nie tylko odbije się ujemnie na organizacji prac badawczych i współczesnego piśmiennictwa leśnego, przez marnowanie trudu i czasu badaczy i wydawców na indywidualne poszukiwania, ale równocześnie utrudni gromadzenie materiałów bibliograficznych i zmniejszy szanse zdokumentowania dorobku polskiego piśmiennictwa leśnego, którego część została już bezpowrotnie stracona.

LITERATURA

(w porządku chronologicznym)

1. A. St.: Kilka uwag z dziedziny literatury i bibliografii leśnictwa polskiego. *Sylwan*, 1985, s. 93—108.
2. Szczerbowski I. — Pogląd na rozwój polskiego leśnictwa w XIX wieku w Galicji. Lwów, 1907, s. 87, nrb. 6.
3. Skoraczewski F. — Rozwój polskiego leśnictwa w XIX wieku w Wielkiem Księstwie Poznańskim. Poznań, 1907, s. 66.
4. Miklaszewski J. — Ogólny rzut oka na rozwój leśnictwa w Królestwie Polskim w XIX wieku. 1907, s. 61.
5. Miklaszewski J. — Współpraca międzynarodowa na polu doświadczalnictwa leśnego. W-wa, 1930, s. 46.
6. Bibliographie für Forstwirtschaft — Zürich, 1934, Intern. Verband Forstlicher Forschungsanstalten, s. 115.
7. Rafalski J. — W sprawie bibliografii leśnictwa polskiego. Poznań, 1938, s. 429—436.
8. Gano W. — Przegląd systemów bibliograficznych w zastosowaniu do leśnictwa. *Las Polski*, 1938, nr 2, s. 72—77.
9. Gano W. — Projekt organizacji prac bibliograficzno-leśnych w Polsce i na terenie międzynarodowym. *Las Polski*, 1938, nr 1, s. 7—12.
10. Gano W. — Proponowany układ tablic klasyfikacyjnych dla bibliografii i leśnictwa, uzgodniony z „Classification Décimale.“ *Las Polski*, 1938, nr 3, s. 108—117.
11. Inglot S. — Zarys dziejów nauk rolniczych i leśnych w Polsce. Kraków, 1948, PAU, s. 52.
12. Pisarska M. — Działalność Zakładu Dokumentacji Leśnictwa w latach 1945—1951. *Sylwan*, 1952, z. 2, s. 236—240.

Z Zakładu Dokumentacji Leśnictwa IBL